

EEN ONBEKENDE VERZETS

Truus Wijsmuller redde talloze kinderen uit handen van de nazi's

Lida Boukris-Jong
is socioloog en werkte als organisatie-deskundige.

Rond 1900 woont in Alkmaar het gezin Meijer. Jacob Meijer is drogist/apotheker, zijn vrouw Bertha Boer is zelfstandig modiste. Bertha is actief op politiek en sociaal gebied. Het gezin is liberaal hervormd. In 1896 wordt Truus geboren, in 1902 volgt Jacobus. Truus groeit op tot een liberaal denkend mens en ziet in haar moeder een voorbeeld. Ze herinnert zich dat haar vader een bezoeker die op Joden scheldt meteen van replek dient. Na de Eerste Wereldoorlog neemt het gezin kinderen op uit Duitsland en Oostenrijk om aan te sterken. Later zegt ze in een interview: '[daarom] ben ik van huis uit gewend altijd op te komen voor mensen die het werkelijk ook verdienen en nodig hebben.'

Truus Wijsmuller ontving in 1967 een onderscheiding van Yad Vashem als 'Rechtvaardige onder de Volkeren'.

SOCIAAL WERK

In 1911 gaat ze naar de Handelsschool. In het verslag van de lerarenvergadering van 8 november staat het volgende over haar: 'Algemeen stelt men een gebrek aan aanleg vast bij Geertruida Meijer.' Een halfjaar later is het er niet beter op geworden. 'Men acht het geval Geertruida Meijer wanhopig.' Haar prestaties zijn opvallend slecht en ze blijft dan ook zitten. Het jaar daarop gaat het beter. Als de familie Meijer in 1913 verhuist naar Amsterdam verlaat Truus de Handelsschool met een getuigschrift. Ze is dan zeventien jaar. Truus vindt werk op een kantoor en wordt lid van de Vereniging voor Vrouwenbelangen en Gelijk Staatsburgerschap. Niet lang daarna trouwt ze

met Johannes Wijsmuller, een procuratiehouder en hoofdkassier. Als duidelijk wordt dat het paar kinderloos zal blijven, besluit Truus de bakens te verzetten en zich geheel aan sociaal werk te wijden. Een diploma is niet nodig. Ze werkt als bestuurslid en coördinator voor verschillende instellingen. Truus is geen bestuurder op afstand, maar grijpt persoonlijk in als ze dat nodig vindt. Binnen een paar jaar bouwt ze een enorm netwerk op. En iedereen weet haar te vinden.

In 1938 richt Truus met andere vrouwen het KVV (Korps Vrouwelijke Vrijwilligers) op om hulp te kunnen bieden in verband met de dreigende oorlogssituatie, en in 1939 wordt ze bestuurslid van het Burgerweeshuis, waar vluchtelingenkinderen worden ondergebracht.

KRISTALLNACHT

Als Hitler in 1933 aan de macht komt, begint een stroom maatregelen om Joodse Duitsers uit te sluiten van het maatschappelijke leven. Na de moorden en plunderingen van de Kristallnacht van 9 op 10 november 1938 nemen emigratie en vlucht snel toe. Hoewel de wereld geschokt reageert en wereldleiders bijeenkomen om te overleggen, blijft wezenlijke hulp achterwege. De 32 landen zijn alleen bereid een klein aantal mensen op te nemen. Daarnaast sluit Nederland de grens; met het oog op de werkloosheid worden alleen kinderen toegelaten, voor een tijdelijk verblijf.

Vanaf 1936 raakt Truus betrokken bij de hulp aan Joodse vluchtelingen. Op verzoek van kennissen haalt ze soms Duitse familieleden op. Een eerste groep van zes Joodse kinderen neemt ze mee als ze een bezoek brengt aan de Nederlandse consul in Hamburg. Hij laat haar zijn wachtkamer zien, waar al weken achtereen elke dag wanhopige moeders wachten op hulp om hun kinderen naar het veilige Nederland te krijgen. Truus vraagt of hij visa voor ze heeft. 'Als ik die had, had ik u niet nodig,' antwoordt hij. Op dat moment besluit ze dat ze de kinderen de grens over gaat brengen, hoe dan ook. Het wordt de eerste groep kinderen die ze onder haar hoede neemt en per trein naar Nederland begeleidt. In de trein ontdekt ze dat in de coupé naast haar prinses Juliana reist met de kleine Beatrix. Als Nederlandse grenswachters instappen en eisen

HELDIN

Negen maanden duurden de 'kindertransporten', de initiatieven waardoor Joodse kinderen uit nazi-Duitsland in 1938 en 1939 naar Engeland werden gebracht. In Nederland was Truus Wijsmuller-Meijer de spil van deze reddingsoperatie.

dat de illegale kinderen eruit moeten, doet ze iets onverwachts. Ze dreigt met het zestel haar opwachting te maken bij prinses Juliana. Als ze er ook nog op wijst dat het zaterdag is en de grenswachters daarom geen nadere instructies uit Den Haag kunnen verwachten – ze kent er bovendien mr. Tenkink van het ministerie van Justitie – laten ze haar en de kinderen met rust. Vanaf dat moment is Truus betrokken bij het organiseren en leiden van het vertrek van groepen kinderen.

KINDERTRANSPORTEN

In 1938 pleit een delegatie van gezaghebbende mensen bij de Britse regering voor hulp aan Joodse Duitsers. Engeland heeft zojuist de vluchtweg naar Palestina, destijds een Brits mandaatgebied, afgesloten. Besloten wordt de immigratiebeperkingen voor Joodse kinderen – zij vormen geen bedreiging voor de arbeidsmarkt – te versoepelen. Een onbepaald aantal kinderen tot zeventien jaar uit Duitsland en uit door Duitsland bezette gebieden mag Engeland in. De kinderen krijgen een tijdelijk reisvisum. Burgers en particuliere instellingen

zullen garant staan voor de opvang en de kosten. In het Amerikaanse Congres wordt in dezelfde tijd een voorstel om twintigduizend kinderen op te nemen aangenomen. De Nederlandse regering stelt als voorwaarde dat kinderen die niet doorreizen de staatskas geen geld mogen kosten en hier slechts tijdelijk verblijven.

De uitvoering komt snel op gang en is in handen van individuen en organisaties, zowel seculier als religieus, in Engeland, Nederland, Oostenrijk, Polen en Tsjechië. In elk land worden Kindercomités opgericht om reis, aankomst en verblijf te organiseren. Het zijn vooral vrouwen die zich inzetten voor de uitvoering van de kinderreizen: ze zijn al actief in zionistische organisaties, sociaal werk en de vrouwenbeweging.

De reizen vallen in de bedding en stroomversnelling van hun netwerken. In alle steden werken ze samen met bestuurders van Joodse gemeentes. In Duitsland is Hannah Karminski, secretaris van de Joodse vrouwenbond, initiatiefnemer. In Engeland zit bijvoorbeeld Lola Hahn-Warburg, die al eerder gedwongen moest emigreren. Truus Wijsmuller ►

De aankomst van Joodse vluchtelingen in Londen, februari 1939. Beeld: Bundesarchiv.

is in Nederland de spil van de kinderreizen. Ze organiseert en leidt de reizen, onderhoudt alle noodzakelijke contacten en werkt samen met onder andere Gertrude van Tijn, secretaresse van een Joods hulpcomité, en Mies Boissevain.

VERRÜCKT

Op 2 december 1938 wordt Truus gevraagd naar Wenen te reizen om daar aan ene Herr Eichmann toestemming te vragen voor het vertrek van Joodse kinderen. Omdat onderhandelingen met de nazi's op niets zijn uitgelopen, kan Truus het als kordate niet-Joodse vrouw van middelbare leeftijd misschien proberen.

Eichmann is in Wenen hoofd van de afdeling voor verplichte emigratie van Joodse inwoners. In de Joodse wijk van Wenen ziet Truus met eigen ogen doodgereden en neergeknuppelde mensen liggen voor het emigratiekantoor en ze is diep geschokt.

'MEERDERE MALEN WORDT DIE VERRÜCKTE FRAU WIJSMULLER GEARRESTEERD, MAAR STEEDS KOMT ZE WEER VRIJ'

Ze wordt gearresteerd en gaat net zo lang te keer tot ze Eichmann te spreken krijgt. Als ze op hem toeloopt, zetelt hij in een grote zaal op een podium, gekleed in het zwart, een hond naast hem. Ze steekt haar hand uit, die hij negeert. Ze vertelt hem dat ze met hem komt praten over het vertrek van tienduizend Joodse kinderen naar Engeland. Aanvankelijk snauwt hij haar af. 'Wij onderhandelen niet met vrouwen.' Truus is daar niet van onder de indruk en steekt van wal. 'So reinarisch und dann so verrückt,' concludeert hij. Hij besluit een 'grap' met haar uit te halen: ze krijgt slechts vijf da-

gen de tijd om zeshonderd kinderen mee te nemen. Als dat lukt, kan ze de rest later meekrijgen. Ze vindt hem eng, maar haar doel is bereikt.

GEVOEL VAN URGENTIE

Na overleg met de Joodse gemeente in Wenen belt Truus met Lola Hahn-Warburg in Londen. Ze meldt haar dat ze zondagavond met zeshonderd kinderen in Hoek van Holland is. 'Je ging toch alleen om te praten,' luidt de eerste reactie. Maar op 11 december ligt er een schip klaar dat vijfhonderd kinderen naar Engeland brengt. Ruim honderd kinderen van deze groep blijven in Nederland. Daarna reist Truus tot 1 september 1939 vier keer per week met de trein met een groep van honderd-vijftig kinderen van bezet gebied naar Hoek van Holland. Van daar gaan de kinderen door naar Engeland. In Nederland worden zo'n 1500 kinderen opgevangen. Alle ouders die hun kinderen opgeven voor de reis, beloven hun kind later ook te komen halen, anders waren de kinderen nooit vertrokken. Truus werkt met een groot gevoel van urgentie, want niemand weet wanneer de oorlog zal uitbreken. Op 24 augustus 1939 passeert ze voor de vijftigste keer de grens bij Bentheim. De Duitsers dwingen *die verrückte Frau Wijsmuller* dat jubileum te vieren. In die negen maanden reizen bijna tienduizend vooral Joodse kinderen naar Engeland, aanvankelijk uit Duitsland en Oostenrijk, en na de Duitse inval in Tsjecho-Slowakije in maart 1939 ook uit Praag. In februari en augustus arriveren er treinen met kinderen uit Polen. De transporten gaan door tot 1 september 1939, als Engeland aan Duitsland de oorlog verklaart. Niet alleen de Kindercomités, ook enkelingen brengen groepen Joodse kinderen in veiligheid naar Engeland.

Kinderen van het Burgerweeshuis in Amsterdam tijdens een uitje in Artis. Foto: Miriam Keesing, inv. 299, NIOD.

Op 30 augustus gaat de grens tussen Nederland en Duitsland dicht, maar de Duitsers laten nog kinderen gaan. Truus krijgt een telefoontje dat er een grote groep Joodse kinderen bij de grens staat. Er rijden geen treinen meer. Ze regelt bussen en brengt ze naar Hoek van Holland. Dezelfde nacht nog haalt ze met een serie restauratiewagens honderdvijftig jongens uit Kleef op en onverwachts staan daar ook driehonderd Pools-orthodoxe mannen op het perron. Ze besluit 'een beetje erover te smoezen' met de Gestapo, zoals ze dat noemt, en krijgt ze mee. Tot ver in de oorlog reist ze naar Kopenhagen, Stockholm, de Spaanse grens en Marseille om kinderen met hun ouders te herenigen. De kinderen uit het Burgerweeshuis komen bij haar thuis logeren; ook is ze betrokken bij de hulp aan vluchtelingen die met schepen van en naar Nederland vertrekken. Meerdere malen wordt ze gearresteerd, maar ze komt steeds weer vrij.

VERZETSWERK

Op de dag van de Duitse inval in Nederland keert Truus hals over kop terug uit Frankrijk. De portier van het Burgerweeshuis ontzegt haar de toegang, waarop ze de kinderen vraagt naar buiten te komen. Ze slaagt erin bussen te regelen en een doorgangspas, en met een laatste groep van 86 kinderen, en veertig mensen die ze onderweg oppikt, bereikt ze IJmuiden. Tien minuten na het vertrek van het schip De Bodegraven naar Engeland capituleert Nederland.

In 1940 en 1941 organiseert Truus transporten van voedsel en medicijnen naar kampen in het onbezette zuiden van Frankrijk. Ze begeleidt groepen Joden met een visum, die voor de reis de SS moeten betalen, naar de Spaanse grens. In ruil voor dit werk bedingt ze dat ze Joodse kinderen kosteloos kan meenemen. Ondertussen gaat ze door met haar verzetswerk, ook met de illegale Hervormde 'Groep Tweeduizend'. In Amsterdam worden voedselpakketten gemaakt voor geïnterneerden in Westerbork, Theresienstadt en Bergen-Belsen. Bejaarden en zieken krijgen voedselhulp in Amsterdam. In de Hongerwinter van 1944 is ze betrokken bij een interkerkelijke actie voor voedselhulp en bij kinderuitzendingen naar het platteland.

'MOEDER VAN 1001 KINDEREN'

Als de oorlog voorbij is, neemt Truus weer zitting in talloze besturen en comités en is jarenlang lid van de gemeenteraad van Amsterdam voor de VVD. Haar werkterrein beslaat sociale zorg. Met sommigen kinderen uit het Burgerweeshuis, die haar 'tante Truus' noemen, houdt ze haar leven lang contact. Truus Wijsmuller overlijdt op

30 november 1978 op 82-jarige leeftijd. De kinderreizen redden, achteraf gezien, tienduizend kinderen uit handen van de nazi's. De naam van Truus Wijsmuller wordt door een groot aantal steden in ere gehouden. Op het Bachplein in Amsterdam staat haar borstbeeld met de tekst 'Moeder van 1001 kinderen'. Ze is geëerd met talloze nationale en internationale onderscheidingen. In Engeland hielden de *Kinder* in 1989 hun eerste reünie: om elkaar te zien, het Britse volk te danken en hun ouders te eren, die ze zo onbaatzuchtig lieten gaan. Mevrouw Wijsmuller is een heldin die meer bekendheid verdient. ■

Truus Wijsmuller bij de onthulling van haar portret in Amsterdam in 1965. Foto: Ron Kroon/Nationaal Archief.

BRONNEN

- L.C. Vrooland, L.C., *Geen tijd voor tranen*, Amsterdam, 1963.
- D'Aulnis, M., *So reinarisch und dann so verrückt*, in: *Ons Amsterdam* 05-1993.
- Keesing, M. *Truus Wijsmuller a forgotten heroine*, op www.dokin.nl.
- Archieven van het NIOD, het Regionaal Archief Alkmaar en Archief Gemeenteraad Amsterdam.

VERDER LEZEN

- www.kindertransport.org Website over de kindertransporten met herinneringen van de overlevende kinderen en andere historische bronnen.

VERDER KIJKEN

- *Into the arms of strangers*. Amerikaans-Engelse documentaire van Mark J. Harris (Warner Bros 2000) over de kindertransporten. De film is verkrijgbaar op dvd.

Dit is een bewerking van het artikel dat verscheen in Oud Alkmaar nr. 2 (2015), het tijdschrift van de Historische Vereniging Alkmaar.